

Tituly dílů v Osudech dobrého vojáka Švejka

Přemysl Blažíček

V konkrétních případech nelze přesně rozlišit námět a téma literárního díla a většinou to také bývá zbytečné. To ovšem neznamena, že jsou zbytečná sama tato rozlišující označení, tyto pomocné abstrakce. Různá díla s totožným námětem mohou mít zcela rozdílná témata. Zatímco námět se více méně kryje s tzv. látkou díla, téma v ní vymezuje určitou problematiku. - Tematicko-námětová oblast literárního uměleckého díla je tím, co se čtenáři nabízí dřív, než se ponoří do četby: bývá pojmenována titulem. O charakteru díla může něco napovědět už to, zda se jeho název týká spíš námětu, či tématu, zda souhrnně označuje události rozvinuté dílem, či určitou problematiku.

Stejně jako název celého Haškova románu konstatují i názvy jednotlivých kapitol prostě, jaké události v nich čtenář bude sledovat: 1. Zasáhnutí dobrého vojáka Švejka do světové války, 2. Dobrý voják Švejk na policejním ředitelství, 3. Švejk před soudními lékaři, 4. Švejka vyhodili z blázince, atd.; tak jsou nadepsány kapitoly 1. dílu. Celý román se skládá ze čtyř dílů, které mají své vlastní názvy. A ty naznačují o charakteru Osudů cosi určitějšího než to, že v nich je pozornost soustředěna na jevovou stránku dění, ne na ideovou nebo psychickou problematiku. Naznačují to paradoxně tím, že neodpovídají skutečnému námětu jednotlivých dílů. Technickou příčinou tohoto nesouladu byla okolnost, že Hašek vydával svůj román po sešitech během psaní a nemohl tedy názvy dílů dodatečně přizpůsobovat textu. Proč však k nesouladu vůbec došlo?

Přijatelný, i když ne výstižný, je pouze titul 1. dílu V zázemí. Výstižný by byl, kdyby autor splnil, co slibuje, když v doslovu ohlašuje, že 2. díl se bude jmenovat Na frontě a 3. díl V zajetí. 2. díl je skutečně nadepsán Na frontě, ale nedostáváme se v něm ani do blízkosti fronty: od Švejkova a Lukášova odjezdu z Prahy přes Švejkovu budějovickou anabazi sleduje čtenář nakonec pobyt 11. kumpanie 91. regimentu stále v hlubokém zázemí v Uhrách. 3. díl se samozřejmě nemohl jmenovat V zajetí, ale slibuje znovu aspoň to "na frontě", totiž prohranou bitvu; jeho název zní Slavný výprask. Ve skutečnosti se kumpanie teprve na konci tohoto dílu dostává do Polska, ale stále ještě ne ani do blízkosti fronty. "Zřetelné dunění děl" je slyšet teprve v Zóltance, do níž se Švejkova kumpanie dostala na konci nedopsaného 4. dílu, jehož název bezradně prodlužuje neodpovídající název dílu předchozího: Pokračování slavného výprasku.

Text se neustále opožďuje za autorovým rozvrhem, protože se nezvladatelně rozlévá do šíře. Pozoruhodné však je, že čtenář přesto nemá dojem, že by se děj nehýbal dopředu, že by četné a podrobně rozvíjené epizody zdržovaly; Osudy rozhodně nenudí. Příčinou není jenom jejich komičnost; v mnoha komediích existují komické pasáže, které rozptylují, zdržují, protože odvádějí od důležitějšího ústředního konfliktu. V Osudech je naopak pozornost soustředěna na to, co se právě děje, každá jednotlivá epizoda má význam sama v sobě, není prostředkem k něčemu dalšímu, i když také tuto zprostředkující funkci pochopitelně leckdy plní. Mimořádná soběstačnost jednotlivých situací v Osudech znamená, že to je dílo vyhraněně epické. Ve známé formulaci Schillerově: "Cíl epického básníka je již v kaž-

Z. Mathauer

dém bodu jeho pohybu; proto nepospícháme netrpělivě k cíli, nýbrž prodléváme s láskou na každém kroku."

A odtud se už otvírá výhled na téma Osudů: Hašek "prodlévá s láskou" u každého kroku svého hrdiny, který v každém tomto kroku stále je u cíle svého života.

rytíř Agilulf není žádný jiný než pouhou strojí, bílý pláštěm a bístlivý brnění, které je uvnitř - prázdné: tělesnou substanci rytíř nevládný. Přitom však nelze říci, že je pouhou negací. Na otázku vládce Karla Velikého: "A jak vlastně sloužíte, když nejste?" Agilulf odpovídá: "Sílou vůle a sílou víry v naši světou věc." Vskutku, rytířův vnější krupý je držen pohromadě s virtuózně ovládaným systémem pro povinnost, jeho dovednostmi, kavalírstvím. Tváří v tvář svůdné krasavici dodávají tyto snahy netělesnému rytíři větší půvab, nežli má kdokoli jiný, na rozdíl od něho sice fyzicky připravený na lásku, neschopný však souperit s jeho vybavením ostatním.

Mezi zohadněným rytířem z družiny Karla Velikého a figurou pěšáka z první světové války leží propast doby, hodnotních a morálních rozdílů. A přesto jsem si nad Calvinovým románem vzpomněl na jednu z interpretací střední postavy Haškovy románu Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války.

Hedina-krupý a hrdina-maskal "Spíše je to maska než charakter," říká o Švejkovi Elmar Klos ve svém Stručném úvodu do haškovské dramaturgie.¹ Maskou nazývá opětovně K. Pytlík v knize o Švejkovi,² a obdobně mluví i mnozí jiní. Buď maska, jenže maska může znamenat dvě velmi odlišné věci: Buď masku na místě charakteru, "prázdnou masku", a k tomuto pojetí se zdá klonit E. Klos; anebo naopak masku zastaralého charakteru postavy, chránící postavu. A po